

УДК 316.6

DOI:

Гусєв Андрій Ігоревич

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти НАПН України»,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-1790-3295
Igorich70@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МИРОБУДІВНИЦТВА: ДИСКУСІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Представлено результати аналізу проблемних питань та дискусій навколо традиційних моделей миробудівництва, які мають місце у світовому англomовному миротворчому просторі. На основі огляду сучасних українських досліджень у сфері миробудівництва охарактеризовано її складники та констатовано «зародковий» стан розвитку цієї галузі. Висвітлено широкий спектр сучасних критичних поглядів на онтологічні основи та прикладні моделі побудови ліберального і постліберального миру, а також проблему гібридної методології. Зазначено, що на сьогодні головною «проблемною зоною», на думку багатьох авторів, є зона встановлення балансу між зовнішніми впливами та пов'язаними з ними універсальними моделями побудови миру, які ґрунтуються на ідеях лібералізму, і місцевими традиціями, цінностями та уявленнями, які відображені в локальних формах управління і традиційних основах співіснування (проблема «ліберального-місцевого»). Підкреслено, що головним проблемним питанням у сфері миротворчої діяльності є: «Чого місцеві жителі хочуть насправді?». Також розглянуто інші аспекти дискусії з проблемних питань застосування моделі миробудівництва за принципом «згори донизу», які торкаються безпосереднього втручання міжнародних донорів у роботу місцевих «агентів миру» та побічних конфліктогенних ефектів надання міжнародної допомоги. Означено проблему недостатнього розуміння та аналізу конфлікту в миробудівництві та державотворенні, описано моделі «критичної гібридності» та політичного значення «подій» і «не-подій». Зроблено загальний висновок про те, що на цей час у представників світової миротворчої спільноти немає універсальних рецептів та підходів щодо розбудови постконфліктного миру. Акцентовано увагу на необхідності критичного осмислення наявного світового досвіду миробудівництва з метою створення української моделі розбудови миру.

Ключові слова: розбудова миру; ліберальний мир; гібридна методологія; модель «згори донизу»; миротворчі дослідження в Україні.

Andrii I. Gusiev

Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Department of Psychology and Personal Development,
University of Educational Management, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-1790-3295
Igorich70@gmail.com

PROBLEMATIC ISSUES OF MODERN PEACEBUILDING: DISCUSSIONS AND PROSPECTS

There are presented the results of the analysis of problematic issues and discussions around the traditional models of peacebuilding that take place in the world English-speaking peacebuilding space. Based on the review of the current state of Ukrainian studies in the field of peacebuilding, its components are characterized, and the «embryonic» state of development of this area of scientific research is recorded. It is covered a wide range of contemporary critical views on ontological

foundations and applied models for building a liberal and post-liberal peace, as well as the problem of a hybrid methodology. It is noted that today's main «problem zone», according to many authors, is the zone of balance establishing between external influences and related universal models of peacebuilding, based on the ideas of liberalism, and local traditions, values and ideas, which are reflected in local forms of governance and the traditional foundations of coexistence (the problem of «liberal-local»). It is emphasized that the main problematic question in the field of peacebuilding is: «What do local residents really want?». There are also highlighted the various aspects of the discussion on the problematic issues of applying the top-down model of peacebuilding, which relate to the issues of direct intervention by international donors in the work of local «peace agents» and the potential conflictogenic impact of international assistance. It is indicated the problem of insufficient understanding and analysis of the conflict in peacebuilding and statebuilding, the models of «critical hybridity» and the political significance of «events» and «non-events» are revealed. The general conclusion is made upon that today the representatives of the world peacebuilding community do not have universal recipes and approaches to the development of the post-conflict peace. Attention is focused on the need for a critical reflection on the world experience of peacebuilding in order to create a Ukrainian model of peacebuilding.

Keywords: peacebuilding; liberal peace; hybrid methodology; top-down model; peacebuilding research in Ukraine.

Постановка проблеми. Погляди на миробудівництво в сучасному світі зазнають значних змін. Спостерігається відхід від традиційних ліберальних моделей побудови миру в бік зростаючої гібридності. У науковому середовищі відбувається серйозна полеміка щодо філософських, ціннісних та гуманітарних підвалин, на яких має розвиватися сучасне миробудівництво. На цьому тлі у сфері миротворчих досліджень в Україні ще й досі немає ясності щодо змістового наповнення самого поняття «розбудова миру» – починаючи зі співіснування варіантів перекладу англійського «peacebuilding» як «миротворчість», «миробудівництво» та «розбудова миру» і завершуючи невиробленістю чіткого й загальноприйнятого визначення цього явища. На суспільному рівні спостерігаються політизація і маргіналізація дискурсу про мир і розбудову миру, певна легітимізація силового підходу до миру в умовах гібридної війни та навіть уникнення самого слова «мир» у назвах громадських організацій, під час планування миротворчої за змістом діяльності та висвітлення її результатів (Кисельова, 2019). При цьому питання встановлення миру продемонстрували свою актуальність для українського суспільства під час останніх виборів і не втрачають її до сьогодні. Паралельно з цим однією з особливостей розвитку українського суспільства протягом останніх кількох десятиліть стала схильність до запозичення та впровадження зарубіжних соціальних технологій і підходів до вирішення різноманітних проблем, що часто відбувається зі значним історичним запізненням і без належного осмислення та адаптації. Результатом такого механічного копіювання стає те, що в багатьох сферах діяльності «інноваційними» та обов'язковими до впровадження часто проголошуються соціальні технології та підходи, які вже зазнають критичного переосмислення в країнах походження. У такій чутливій та актуальній для нашої країни сфері, як миробудівництво, поєднання цих факторів створює зайві ризики, частина з яких може бути компенсована за рахунок проведення «випереджального» аналізу світового досвіду миротворчої діяльності з метою уникнення чужих помилок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз вітчизняної літератури з проблем миробудівництва показав, що порівняно з величезним масивом англійських досліджень з цієї тематики вітчизняні публікації з миротворчих питань представлені поодинокими розвідками науковців з різних галузей знань (Литвин, 2020; Прудник, 2013) та невеликою кількістю перекладів міжнародних нормативних документів і літератури. Лише впродовж останніх двох-трьох років почали з'являтися українські переклади класичних праць з миротворчості на кшталт виданої минулого року класичної праці Джона Ледерака «Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах» (2019) та сучасної розвідки Енвера Джулімана «Примирення, вказівники вздовж шляху» (2018). Серед кількох видань, здійснених представниками різноманітних громадських та

науково-дослідних інституцій привертають увагу видання «Постконфліктне врегулювання для України» (2016), підготовлене фахівцями науково-дослідного і медійного Центру постконфліктного врегулювання», та розвідка В. Філіпчука «Міжнародна миротворчість та війна на сході України: чи є точки дотику?» (2016), які містять аналіз досвіду проведення міжнародних миротворчих ініціатив під юридичним та дипломатичним кутами зору. На особливу увагу заслуговує розвідка Т. Кисельової «Картування громадянського суспільства в сфері розбудови миру в Україні: розбудова миру за будь-якою іншою назвою» (2019), яка ґрунтується на емпіричному дослідженні особливостей перебігу миробудівних процесів в Україні на матеріалах проведених діалогів.

Очевидний дефіцит миротворчої літератури частково перекривається за рахунок збільшення числа вітчизняних розвідок у сфері медіації та фасилітації діалогів, серед яких слід виокремити здійснені за сприяння ОБСЄ минулорічні видання посібника «Як, коли, де працює діалог?» (Гусєва, & Проценко, 2019) та ювілейного збірника статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння» (Гусєв, Гусєва, Похмелкіна, & Терещенко, 2019). Однак слід враховувати те, що ці видання сфокусовані на проблемах розвитку, просування та впровадження конкретних технологій.

Ще одним пластом літератури, присвяченої проблемі «розбудови миру», є дослідження та посібники, спрямовані на впровадження миротворчих технологій у шкільне середовище. Тут напрацьовано багаторічний досвід використання різноманітних технологій шкільної медіації (Дацко, 2015; Розбудова миру..., 2016; Терещенко, Гусєва & Гусєв, 2013), що є відображенням розуміння (в окремо взятій галузі) необхідності запровадження системного підходу до виховання в суспільстві культури діалогу та ненасильницького вирішення конфліктів.

У цілому миротворчі дослідження в українських реаліях залишаються наразі в «зародковому стані». Багато в чому таку ситуацію можна пояснити тим, що досі немає офіційного визнання наукових спеціальностей з миротворчості і, відповідно, спеціальних кафедр та наукових колективів, без появи яких неможливо надати системного характеру цій сфері досліджень. Останнім часом намітилися все ж позитивні зміни, про що свідчить поява кваліфікаційних робіт (Зоріна, 2018), присвячених миротворчій тематиці в рамках підготовки в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» соціологів за спеціалізацією «Врегулювання конфліктів та медіація». Однак усе це повноцінно не компенсує відсутності саме миротворчого погляду на проблематику постконфліктної розбудови миру.

Саме тому **метою статті** є аналіз проблемних питань, які висвітлюються представниками міжнародної спільноти миротворців у публікаціях, присвячених аналізу світового досвіду миробудівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У масиві зарубіжних публікацій з питань миротворчості останнього десятиліття значне місце займають публікації, присвячені різним аспектам критичного осмислення сучасних моделей і теорій побудови миру. Так, у роботі австралійського дослідника африканського походження Шеунесу Хоува (Sheunesu Hove) «Сучасна теорія та практики побудови миру» виокремлено три напрямки (сфери) миротворчості та визначено ризики, що виникають у кожному з них.

Перший напрямок, політичний, включає в себе вирішення проблем реформування сектору безпеки, створення або реконструкцію інститутів управління, розробку засобів, що дадуть змогу продовжувати боротьбу за владу мирними шляхами, а також проведення і моніторинг виборів. Ідеологічно цей напрямок ґрунтується на припущенні, що розбудова демократії, належного управління і верховенства права та прав людини сприяє розвитку ненасильницьких форм управління, у тому числі управління громадянськими конфліктами. При цьому дослідник вказує на те, що характер демократії та спосіб її впровадження в суспільство, розколоте конфліктом, залишаються дискусійними.

Другий напрямок, соціально-економічний, ґрунтується на припущенні про те, що «тригером» більшості громадянських конфліктів є соціально-економічні проблеми.

Відповідно, головна увага тут приділяється соціальному та економічному розвитку в дусі ринкових рішень. Питання, що мають бути вирішені в межах цього підходу, пов'язані з розвитком мікропроектів, створенням робочих місць, поліпшенням охорони здоров'я та освіти, підтримкою платіжного балансу, розвитком інфраструктури та просуванням інвестиційних соціальних програм. При цьому однією з головних проблем цього підходу є бюрократичний механізм надання допомоги та ймовірність того, що ця допомога може опинитися в чужих руках і може бути використана для подальшої дестабілізації країни.

Третій напрямок – це просування культури миру, толерантності, діалогу, соціальної згуртованості, цінностей співіснування, заліковування травм, примирення, усунення забобонів, стереотипів і негативних уявлень серед різних груп чи спільнот та впровадження системи ненасильницького врегулювання суперечок, заснованої на цінностях, традиціях та звичаях місцевих громад.

Значний інтерес становлять роботи, присвячені критиці «ліберального миру» з позицій глибокого аналізу бінарного конструкта «ліберального-місцевого» (liberal-local) з виходом на концепцію більш складного постліберального миру. Однією з цікавих розвідок у цьому напрямку є дослідження «Питання місцевого в миробудівництві» Клавдії Сімонс та Франциски Занкер (Simons, & Zanker, 2014). Дослідниці виходять з того, що критики ліберальної парадигми світу закликають розглядати місцеві реалії, щоб вийти на більш стійку, всеосяжну форму миру, яку не нав'язують зовнішні суб'єкти. При цьому «місцевий», як правило, розглядають як місце, де мир розвивається «знизу вгору», – на відміну від ліберального миру («згори донизу»), який пропонують зовнішні міжнародні агенти. При цьому конструкт «місцеве» залишається недостатньо проаналізованим, оскільки йому не вистачає емпіричного обґрунтування. Спираючись на емпіричні дані, зібрані у двох африканських постконфліктних країнах (Бурунді і ДР Конго), дослідниці надають більш складну картину того, що в цих конкретних контекстах можна сприймати як «місцеве». Вони вирізняють такі особливості: 1) місцеві можуть бути непослідовними та суперечливими, 2) повноваження місцевих акторів увесь час оскаржуються та рідко реалізуються на суто місцевому рівні, 3) місцеві проблеми та дискурси не є суто локальними. Крім того, авторки наголошують, що розуміння особливостей локальної роздробленості та «силових ігор» у миробудівництві надзвичайно складне для сторонніх людей. Саме тому для багатьох зовнішніх дослідників доступним є лише поверховий погляд на причини та рушійні сили місцевих проблем. Відповідно, з боку міжнародних агентів впливу дається спрощена оцінка отриманих миротворчих результатів, критерієм успішності яких найчастіше стає зовнішня схожість із західними ідеалами. А проте справжні мотиви та інтереси будуть «виходити» назовні лише тоді, коли місцеві самі забажають зробити їх «видимими».

Саме тому однією з актуальних проблем сучасних практик миротворчості залишається пошук відповіді на питання: «А чого насправді хочуть місцеві?». Дослідники вбачають своє завдання в тому, щоб показати, що «місцеве» в миробудівництві набагато складніше, ніж зазвичай описують, і що розуміння цієї складності вимагає розгляду конкретного історичного контексту, в якому перебуває «місцеве». Якщо намагатися зрозуміти динаміку побудови миру, то знадобиться скласти карту складних, різноспрямованих процесів адаптації, що відбуваються між різними суб'єктами в середовищі миробудівництва.

Бірте Фогель у статті «Захоплення громадянського суспільства: втручання згори вниз?» (Vogel, 2016), спираючись на проведений аналіз миротворчої діяльності на Кіпрі, стверджує, що на тлі помітного зростання зовнішньої підтримки громадянського суспільства протягом останніх десятиліть виникає ситуація, за якої форма надання цієї підтримки сприяє створенню «гомогенізованих» миробудівних дискурсів, які не відображають всієї палітри місцевих уявлень про мир. За твердженням дослідниці, більшість видів міжнародної підтримки «змушують місцевих учасників громадянського суспільства адаптувати їхній порядок денний до зовнішніх пріоритетів шляхом виключення альтернативних, менш професійних та критичних голосів» (Vogel, p. 472). У результаті виникає ситуація, коли

місцеві суб'єкти миротворчої діяльності, які чинять опір ліберальній владі, не мають доступу ні до грошової підтримки, необхідної для підтримання їхньої миротворчої роботи, ні до міжнародного захисту їхньої діяльності, а ті актори, які працюють відповідно до міжнародних уявлень, поступово віддаляються від «повсякденних» місцевих реалій. Авторка вбачає одну з головних причин виникнення такої ситуації в тому, що сучасна система підтримки громадянського суспільства дозволяє міжнародним донорам здійснювати безпосереднє втручання в роботу місцевих «агентів миру», нехтуючи механізмом встановлення правових та інституційних рамок. Це, відповідно, викликає питання щодо того, чия модель миру підтримується таким шляхом і наскільки за таких умов у представників громадянського суспільства «на місцях» є можливість обговорити альтернативні донорським думки та пропозиції, а тим більше включити їх у поле «центрального» обговорення. Дослідниця також зазначає, що назріла необхідність переглянути критерії успішності фінансування миротворчих ініціатив, сконцентрувавши увагу на тому, наскільки така допомога дозволяє місцевим акторам обговорювати позиції, які вони вважають на місцевому рівні життєво важливими. На думку Б. Фогель, «тільки тоді, коли місцеві суб'єкти є центральною частиною справді всеосяжного дискурсу з миротворчої діяльності, можна почати досліджувати, наскільки громадянське суспільство є успішним миротворцем» (Vogel, p. 485).

У тематичному довіднику з аналізу конфліктів, створеному британською дослідницею Сіан Герберт (Herbert, 2017), один із розділів присвячено «недостатньому розумінню конфлікту в миробудівництві та державотворенні». У ньому авторка акцентує увагу на тому, що після геноциду в Руанді у міжнародних суб'єктів гуманітарної діяльності виникло розуміння того, що гуманітарна допомога не є нейтральним явищем, а міжнародне втручання в певному контексті може стати одним з факторів зростання наруженості та загострення конфлікту. Відповідно, виникла необхідність розвитку конфліктної чутливості та проведення попереднього аналізу конфлікту з метою врахування ненавмисних побічних ефектів надання допомоги для подальшого розвитку конфліктної ситуації. Крім того, дослідниця наводить кілька представлених у миротворчій літературі пояснень неуспішності миротворчих і державотворчих ініціатив, реалізація яких призвела до неочікуваних наслідків. Серед них:

– недостатнє розуміння та аналіз з боку міжнародних партнерів внутрішніх суперечностей та напруженості, які виникають (на місцях) у разі здійснення спроб державного будівництва з допомогою ззовні;

– слабкість базових припущень, що лежать в основі підходів до миробудівництва і державного будівництва (наприклад, про те, що економічне зростання в кінцевому підсумку веде до скорочення насильницьких конфліктів, що насильство є прямим наслідком слабкої спроможності держави; що бідність і слабкий розвиток є основними джерелами конфліктів і т. ін.);

– використання стандартного набору інструментів призводить до спрощеного розуміння впливу наданої допомоги на конфліктну ситуацію, тоді як насправді ситуації є набагато складнішими (Herbert, 2017, p. 9).

Наступну роботу – «Гібридність у миробудівництві і розвитку: критичний підхід» (Forsyth, Kent, Dinnen, Wallis, & Bose, 2017) – створено командою дослідників з кількох країн Британської Співдружності та присвячено актуальній на сьогодні темі використання поняття гібридності та міждисциплінарної «гібридної» методології у вивченні проблем миробудівництва та розвитку. На думку авторів, популярність поняття гібридності останнім часом пояснюється тим, що воно є складником значно ширшої критики ліберальної моделі миробудівництва, яка в період після завершення «холодної війни» стала стандартною, і часто невдалою, відповіддю західних суспільств на внутрішні конфлікти і нестабільність у деяких регіонах «глобального Півдня». Причину цих невдач багато хто з критиків убачає в тому, що ліберальне миробудівництво ґрунтується на базовому припущенні про те, що ліберальні демократії за своєю природою більш мирні, стабільні і законотворчі, ніж інші види політичних систем. Відповідно, прийняття інституційної та ідеологічної основи ліберальної

демократії може слугувати методом профілактики та подолання ендемічних конфліктів і нестабільності. На практиці ж така миротворча філософія призводить до «передбачуваної несумісності між створюваними або зміцнюваними ліберальними інститутами і соціально-політичними та нормативними порядками, які раніше існували в локальних контекстах втручання» (Forsyth et al., 2017, p. 408). У результаті такої критики в подальшому акцент було зміщено на формування гібридних ліберальних і неліберальних інститутів та цінностей, які неминуче впливають із взаємодій, позначених у поняттях «гібридний політичний порядок» і «гібридний мир». Однак застосування «гібридних» підходів та ідеології останнім часом також зазнало критики в миротворчій літературі. Спираючись на її аналіз, дослідники пропонують власний шлях подолання зазначених недоліків та намагаються продемонструвати численні переваги власного підходу, названого ними «критична гібридність». Їхній підхід «є рефлексивним та взаємодіє з цією концепцією таким чином, щоб визнати та задіяти його політичні і гендерні виміри, врахувати його історичні, часові та просторові параметри, а також власні позиції та припущення користувача» (там само).

Розширює критичне осмислення сучасних підходів до миробудівництва і дослідження Яна Поспісіла «Шляхи до постліберального миру: Перспективи «загального блага» у мирі та державобудівництві» (Pospisil, 2017), виконане для ознайомлення з проектом Британської академії «Переговори про включення в перехідні часи» та Програмою дослідження політичних поселень Единбурзького університету. Дослідник зазначає, що діапазон критичних зауважень щодо ліберальної моделі побудови суспільства є дуже широким та пов'язаний з різними побоюваннями і проблемами. Він докладно аналізує критику нормативної основи проекту ліберального миробудівництва, де особливу увагу привертають такі складники: 1) звинувачення в тому, що ліберальне будівництво миру є лицемірним; 2) твердження, що ліберальний інтернаціоналізм перестає бути привабливим через зміни міжнародних умов та 3) припущення, що на сьогодні онтологічні основи ліберального інтервенціонізму або зникли, або від самого початку були помилковими. Спираючись на проведений аналіз критики ліберального миробудівництва, дослідник також пропонує рекомендації щодо його збереження і трансформації.

Гезим Вісока, спираючись на приклади Боснії і Герцеговини, Косова і Тимора-Лешті, у статті з промовистою назвою «Мир – це те, що ми з нього робимо? Події і «не-події», які формують мир» (Visoka, 2016) робить спробу відшукати відповідь на одне з найбільш складних питань сучасного миробудівництва: якщо навмисні дії, які передбачає мирний процес, не можуть привести до необхідного результату, то що насправді формує мир? Відповідь автора статті полягає в тому, що «мир формується подіями та «не-подіями» всередині і за межами ліберальної архітектури миру, а також визначається місцевими агентами, які не беруть безпосередньої чи навмисної участі в миробудівництві» (Visoka, p. 54). Отож виникає ситуація, коли з метою уникнення відповідальності обрані для вимірювання успішності побудови ліберального миру офіційні події не включають в себе масив «ненавмисних, непередбачуваних та невідворотних подій», які також є прямим наслідком реалізації ліберальних миротворчих акцій, але через замовчування фактично перетворюються на «не-події». При цьому саме ці ігноровані «не-події», які відбуваються на місцевому інституціональному, громадському і побутовому рівнях, мають вирішальне значення для формування характеру, процесу і тривалості політики миробудівництва. Отже, «розкриття політичного значення подій і «не-подій» показує, що світ – це радше те, що ми з нього робимо, ніж правдиве відображення складної реальності в порушених конфліктом спільнотах» (Visoka, p. 54).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного нами аналізу літератури з питань побудови миру можна зробити загальний висновок, що на сьогодні у представників світової миротворчої спільноти немає, на жаль, універсальних рецептів та підходів щодо гарантованої розбудови постконфліктного миру.

У відомих на цей час теоретичних підходах виокремлюють кілька «проблемних зон», пов'язаних з практичною реалізацією миротворчих ініціатив, на які звертають увагу автори

проаналізованих досліджень. Головною серед них є зона встановлення балансу між зовнішніми впливами та пов'язаними з ними універсальними моделями побудови миру, які ґрунтуються на ідеях лібералізму, і місцевими традиціями, цінностями та уявленнями, відображеними в локальних формах управління і традиційних підвалинах співіснування. Ця зона також включає в себе проблеми, пов'язані з відповіддю на питання: «Чого ж насправді хочуть місцеві жителі?». Водночас уже накопичено описаний у різних підходах та осмислений у різних парадигмах величезний досвід упровадження миротворчих ініціатив практично в усіх регіонах світу, тверезий підхід до осмислення якого може стати надійним фундаментом для створення власної української моделі побудови миру.

Список використаних джерел

- Гусєва, К., & Проценко, Д. (2019). *«Як, коли, де працює діалог?»*. Organization for Security and Co-operation in Europe.
- Дацко, О. (2015). *Тренінг «Навички миробудування і безконфліктного спілкування учнів»*. Методична розробка. Жмеринка. Взято з <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2018-11/19.PDF>
- Джуліман, Е. (2018). *Примирення: вказівники вздовж шляху*. Київ: Ультрадрук.
- Зоріна, А. Ю. (2018). *Постконфліктне урегулювання збройного протистояння в Боснії та Герцеговині: імплементація досвіду в Україні*. (Магістер. дис. на здобуття ступеня магістра зі спец. 054 «Соціологія». Кафедра соціології). Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київ.
- Кисельова, Т. (2019). *Картування громадянського суспільства в сфері розбудови миру в Україні: розбудова миру за будь-якою іншою назвою*. Ініціатива за інклюзивний мир і перехід, Центр досліджень медіації та діалогу НаУКМА, Женева-Київ Взято з <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/UKR-Ukraine-Mapping-Civil-Society-Report-2019.pdf>
- Ледерак, Дж. П. (2019). *Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах*. Київ: Дух і Літера.
- Литвин, О. (2020). Розробка концепту постконфліктного миробудування в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 36, 65–72.
- Постконфліктне врегулювання для України* (2016). Київ: Центр постконфліктного врегулювання.
- Прудник, Ю. В. (2013). Ключові проблеми і реформування миротворчої діяльності ООН. *Часопис Академії адвокатури України*, 4, 1–4.
- Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект* (2016). Київ: Стеценко В. В.
- Терещенко, І. (Заг. ред.), Гусєв, А., Гусєва, К., & Похмелкіна, Г. (Ред.-уклад.) (2019). *Збірник статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння»*. Київ: ВАІТЕ.
- Терещенко, І. Г., Гусєва, А. В., & Гусєв, А. І. (2013). *Медіація в школі: український опыт внедрения*. Информационно-исследовательский центр «Интеграция и развитие». Киев: Золотые ворота.
- Філіпчук, В. (2016). *Міжнародна миротворчість та війна на сході України: чи є точки дотику? Превентивна дипломатія, миротворчість, підтримка миру та миробудівництво у врегулюванні «українського конфлікту»*. Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ.
- Forsyth, M., Kent, L., Dinnen, S., Wallis, J., & Bose, S. (2017). Hybridity in peacebuilding and development: a critical approach, *Third World Thematics. A TWQ Journal*, 2(4), 407–421.
- Herbert, S. (2017). *Conflict analysis: Topic guide*. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
- Hove, S. *Understanding Contemporary Peacebuilding Theory and Praxis*. Retrieved from https://www.academia.edu/7188823/Understanding_Contemporary_Peacebuilding_Theory_and_Praxis

Pospisil, J. (2017). *Pathways to post-liberal peace: Perspectives on the 'common good' in peace and statebuilding (PSRP Working Paper № 7)*. Apr., 1–22. Edinburgh: Global Justice Academy, University of Edinburgh.

Simons, C., & Zanker, F. (2014). Questioning the local in peacebuilding. *Working Papers of the Priority Programme 1448 of the German Research Foundation Adaptation and Creativity in Africa: technologies and significations in the making of order and disorder* Edited by Ulf Engel and Richard Rottenburg. № 10. Retrieved from https://lost-research-group.org/wp-content/uploads/2017/05/SPP1448_WP10_Simons_Zanker.pdf

Visoka, G. (2016). Peace is what we make of it? Peace-shaping events and 'non-events'. *Peacebuilding*, 4(1), 54–70.

Vogel, B. (2016). Civil Society Capture: Top-Down Interventions from Below? *Journal of Intervention and Statebuilding*, 10(4), 472–489.

References

Datsko, O. (2015). *Treninh «Navychky myrobutuvannia i bezkonfliktnoho spilkuvannia uchniv»* [Training «Skills of peacebuilding and conflict-free communication of students»]. Zhmerynka. Retrieved from <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2018-11/19.PDF> (in Ukrainian)

Djuliman, E. (2018). *Prymyrennia, vkazivnyky vzdovzh shliakhu* [Reconciliation, pointers along the way] Kyiv: Ultradruk. (in Ukrainian)

Filipchuk, V. (2016). *Mizhnarodna myrotvorchist ta viina na skhodi Ukrainy: chy ye tochky dotyku? Preventywna dyplomatiia, myrotvorchist, pidtrymka myru ta myrobutivnytstvo u vrehulyuvanni «ukrainskoho konfliktu»* [International peacekeeping and the war in eastern Ukraine: are there points of contact? Preventive diplomacy, peacekeeping, peace support and peacebuilding in the settlement of the «Ukrainian conflict»]. Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen. Kyiv. (in Ukrainian)

Forsyth, M., Kent, L., Dinnen, S., Wallis, J. & Bose, S. (2017). Hybridity in peacebuilding and development: a critical approach, *Third World Thematics. A TWQ Journal*, 2(4), 407–421. (in English)

Guseva, K., & Protsenko, D. (2019). «*Yak, koly, de pratsiyie dialoh?*». [How, when, where does the dialogue work?]. Organization for Security and Co-operation in Europe. (in Ukrainian)

Herbert, S. (2017). *Conflict analysis: Topic guide*. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. (in English)

Hove, S. *Understanding Contemporary Peacebuilding Theory and Praxis*. Retrieved from https://www.academia.edu/7188823/Understanding_Contemporary_Peacebuilding_Theory_and_Praxis (in English)

Kyseliova, T. (2019). *Kartuvannia hromadianskoho suspilstva v sferi rozbudovy myru v Ukraini: rozbudova myru za bud-yakoiu inshoiu nazvoiu. Initsiatyva za inkliuzyvnyi myr i perekhid* [Mapping of civil society in the field of peace building in Ukraine: peace building under any other name. Initiative for Inclusive Peace and Transition]. NaUKMA Mediation and Dialogue Research Center, Geneva-Kyiv. Retrieved from <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/UKR-Ukraine-Mapping-Civil-Society-Report-2019.pdf> (in Ukrainian)

Lederak, J. P. (2019). *Rozbudova myru. Stale prymyrennia v rozdilenykh suspilstvakh* [Building peace. Sustainable reconciliation in divided societies] Kyiv: Dukh i Litera. (in Ukrainian)

Lytvyn, O. (2020). Rozrobka kontseptu postkonfliktnoho myrobutuvannia v Ukraini [Development of the concept of post-conflict peacebuilding in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii «Pytannia politolohii»*, 36, 65–72. (in Ukrainian)

Pospisil, J. (2017). *Pathways to post-liberal peace: Perspectives on the 'common good' in peace and statebuilding (PSRP Working Paper № 7)*. Apr., 1–22. Edinburgh: Global Justice Academy, University of Edinburgh. (in English)

Postkonfliktne vrehulyuvannia dlia Ukrainy [Post-conflict settlement for Ukraine] (2016). Kyiv: Tsentr postkonfliktnoho vrehulyuvannia. (in Ukrainian)

Prudnyk, Yu. V. (2013). Kliuchovi problemy i reformuvannia myrotvorchoi diialnosti OON [Key issues and reform of UN peacekeeping activities]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*, 4, 1–4. (in Ukrainian)

Rozbudova myru. Profilaktyka i vyrishennia konfliktu z vykorystanniam mediatsii: sotsialno-pedahohichnyi aspekt [Conflict prevention and resolution using mediation: socio-pedagogical aspect] (2016). Kyiv: Stetsenko V. V. (in Ukrainian)

Simons, C., & Zanker, F. (2014). Questioning the local in peacebuilding. *Working Papers of the Priority Programme 1448 of the German Research Foundation Adaptation and Creativity in Africa: technologies and significations in the making of order and disorder* Edited by Ulf Engel and Richard Rottenburg. № 10. Retrieved from https://lost-research-group.org/wp-content/uploads/2017/05/SPP1448_WP10_Simons_Zanker.pdf (in English)

Tereshchenko, I. H., Guseva, A. V., & Gusev, A. I. (2013). *Mediatsiya v shkole: ukrainskiy opyt vnedreniya* [Mediation at school: Ukrainian implementation experience]. Informatsionno-issledovatelskiy tsentr «Integratsiya i razvitiye». Kyiv: Zolotyie vorota. (in Russian)

Tereshchenko, I. (Ed.), Guseva, A., Gusev, K., & Pokhmelkina, H. (Transl.-comp.) (2019). Zbirnyk statei «5 rokiv dialohu i 25 rokiv mediatsii v Ukraini: vid protystoiannia do porozuminnia» [Collection of articles «5 years of dialogue and 25 years of mediation in Ukraine: from confrontation to understanding»]. Kyiv: VAITE. (in Ukrainian)

Visoka, G. (2016). Peace is what we make of it? Peace-shaping events and 'non-events'. *Peacebuilding*, 4(1), 54–70. (in English)

Vogel, B. (2016). Civil Society Capture: Top-Down Interventions from Below? *Journal of Intervention and Statebuilding*, 10(4), 472–489. (in English)

Zorina, A. Yu. (2018). *Postkonfliktne urehliuvannia zbroinoho protystoiannia v Bosnii ta Hertsehovyni: implementatsiia dosvidu v Ukraini*. [Post-conflict settlement of armed confrontation in Bosnia and Hercegovina: implementation of experience in Ukraine]. (Master's thesis for obtaining a Master's degree in specialty 054 «Sociology». – Department of Sociology). National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv. (in Ukrainian)